

Ключові слова: процесуальна економія, кримінальне судочинство, економія зусиль, самоорганізація системи, технологія юридичної діяльності.

Аннотація

Канюка І.М. Правовая природа идеи процессуальной экономии в уголовном судопроизводстве. – Стаття.

В статті досліджуються роль і місце ідеї процесуальної економії в уголовном судопроизводстве. Природа цієї ідеї виводиться автором із закономірностей існування неживої і живої природи, в тому числі і бытия человека, котрий в будь-якій сфері своєї діяльності намагається досягти максимального результату з мінімальними витратами.

Ключевые слова: процессуальная экономия, уголовное судопроизводство, экономия усилий, самоорганизация системы, технология юридической деятельности.

Summary

Kaniuka I.M. Legal nature of the procedural economy concept in criminal proceedings. – Article.

In the article the role and the place of the procedural economy concept in criminal proceedings are explored. The author concludes the nature of this idea from the regularity of the animate and inanimate nature existence, including that of a man, who tries in every branch of his activities to get maximum with minimum expenses.

Keywords: procedural economy, criminal proceedings, economy of efforts, self-organization of a system, technology of legal activities.

УДК 340.69

Г.Р. Крет

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

**ПРАВА ЕКСПЕРТА ЯК УЧАСНИКА КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ**

Пріоритетним обов'язком держави, відповідно до ст. 3 Конституції України, є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Тому одним із найважливіших аспектів формування правової держави в Україні є створення дієвих механізмів забезпечення правового статусу особи. Все це повною мірою стосується і кримінального провадження, зокрема щодо створення та законодавчого закріплення механізмів забезпечення правового статусу учасників кримінального провадження.

Відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України до числа учасників кримінального провадження належить експерт – особа, яка відповідно до ч. 1 ст. 69 КПК України володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [1]. Тобто експерт – це особа, яка володіє спеціальними знаннями і призначена органом, уповноваженим розглядати справу у порядку, встановленому процесуальним законодавством для проведення експертизи та надання висновку.

Участь експерта у кримінальному провадженні обумовлена необхідністю використання спеціальних знань, оскільки особи, які беруть участь у кримінальному провадженні, не володіють і не повинні володіти спеціальними знаннями, необхідними для вирішення справи, а тому роль експерта, безумовно, підвищується, адже саме експертиза є однією з найважливіших форм застосування спеціальних знань, у результаті чого отримується нова інформація, що має доказове значення для кримінального провадження і не може бути отримана за допомогою інших засобів. Тому для активізації залучення експерта до участі у кримінальному провадженні, а також для удосконалення норм чинного кримінального процесуального законодавства, необхідним є детальне дослідження правового статусу експерта у кримінальному провадженні, з'ясування всіх його елементів та їх взаємозв'язку. Метою цієї статті є дослідження прав експерта, якими він наділений у кримінальному

провадженні, як одного із елементів його правового статусу.

Права експерта як учасника кримінального провадження визначено Законом України «Про судову експертизу», Кримінальним процесуальним кодексом України, а також відомчими нормативно-правовими актами. При цьому слід зазначити, що Законом України «Про судову експертизу» визначено лише загальні права експерта у будь-якому провадженні, натомість КПК України деталізує перелік його прав у кримінальному провадженні. Розглянемо їх детальніше.

Відповідно до п.п. 1 – 3 ч. 3 ст. 69 КПК України, експерт має право знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних з проведенням експертизи; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження. При цьому, як зазначають автори науково-практичного коментаря до КПК України за загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора та М.Є. Шумила, такі права експерту необхідні для того, щоб отримати відомості про кримінальне провадження, котрі стосуються предмета експертного дослідження [2, с. 203]. Такі відомості можуть міститися у протоколах слідчих (розшукових) дій та додатках до них, інших документах, речових доказах, з якими має право ознайомитися експерт.

Ч. 4 ст. 69 КПК України містить положення про заборону експерту за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Він, як вже зазначалося, може лише заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків. Водночас, якщо експерту буде відмовлено у наданні певних матеріалів, а наданих матеріалів недостатньо для проведення експертизи для надання відповідей на поставлене коло питань, він має право відмовитися від дачі висновку, склавши при цьому мотивовану заяву, в якій пояснити причини неможливості дачі об'єктивного висновку.

Норма п. 4 ч. 3 ст. 69 КПК України дозволяє експерту виходити за межі отриманого доручення про проведення експертизи і зазначити у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження та з приводу яких йому не були

поставлені питання. Таке право експерта продубльоване у ч. 3 ст. 102 КПК України. Водночас, слід відзначити, що законодавче закріплення права експерта вийти за межі поставлених йому на вирішення питань було викликане слідчою та судовою практикою, оскільки органи досудового розслідування та суду не завжди розуміють можливості того чи іншого дослідження та не завжди компетентно формулюють питання.

Закон не вимагає від експерта одержання будь-якої попередньої згоди чи дозволу на можливості реалізації цієї ініціативи. Тому експерт може самостійно, на підставі свого досвіду і знань, та виходячи з ходу і результатів проведених досліджень, вказати на ці обставини у наданому ним висновку. Але це не означає, що експерти повинні користуватися цим правом у будь-якому випадку, тому що обов'язок встановлення обставин справи лежить на органі, в провадженні якого знаходиться справа, а обов'язок експерта – відповісти на поставлені перед ним питання [3, с. 144-145]. Таким чином, експерт має право вказати зі своєї ініціативи на ті обставини, щодо яких йому не були поставлені питання, але при дотриманні таких вимог: 1) якщо ці обставини виявлені на підставі використання своїх спеціальних пізнань і не виходять за межі компетенції експерта; 2) якщо вони виявлені під час експертного дослідження і впливають з нього; 3) якщо вони мають значення для обставин, встановлених експертом під час свого дослідження і безпосередньо з ними пов'язані, тобто розкривають, доповнюють, уточнюють обставини, що складають предмет даної експертизи; 4) якщо через наявність об'єктивних причин експерт не зміг проконсультуватися зі слідчим і судом із приводу необхідності включення даних відомостей про ці обставини до свого висновку [3, с. 145].

Для отримання додаткових відомостей, необхідних для проведення експертизи, експерт, відповідно до п. 5 ч. 3 ст. 69 КПК України, має право ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні. Зокрема, експерт може бути присутнім при проведенні процесуальних дій – допитів, оглядів місця події, речей, документів тощо і при цьому, як зазначають автори вищезгаданого науково-практичного коментаря до

КПК України, експерт має право ставити запитання допитуваним, звертати увагу під час проведення інших процесуальних дій на обставини, які мають значення для його висновку, щоб вони були занесені до протоколу цієї дії [2, с. 203].

П. 6 ч. 3 ст. 69 КПК України передбачає право експерта одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт. При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 122 КПК України, витрати, пов'язані із залученням експерта, несе сторона кримінального провадження, яка його залучила. Проте, залучення стороною обвинувачення експертів спеціалізованих державних установ, а також проведення експертизи за дорученням слідчого судді або суду здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим установам з Державного бюджету (ч. 2 ст. 122 КПК України).

Водночас, норма ч. 4 ст. 122 КПК України визначає, що експертам оплачуються проїзд, а також добові в разі переїзду до іншого населеного пункту. Крім того, експертам повинна бути сплачена винагорода за виконану роботу, якщо це не є їх службовим обов'язком. Разом з тим, п. 6 ч. 3 ст. 69 КПК України передбачає право на відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи. Як справедливо зазначає В.Д. Юрчишин, експерту повинна виплачуватися не лише винагорода та виплати на переїзд і найм житла, але й витрати, пов'язані із використанням спеціальних матеріалів, зносом обладнання, оскільки у процесі дослідження у експерта, експертної установи може виникнути потреба в придбанні та використанні спеціальних матеріалів, обладнання [4, с. 123-124]. Тобто експерту слід виплачувати як витрати, пов'язані із переїздом експерта до місця виклику і назад, наймом житла, інші необхідні витрати, пов'язані із перебуванням експертів за межами постійного місця перебування, так і витрати, пов'язані з проведенням дослідження. При цьому, в науковій літературі цілком слушно зазначається про необхідність законодавчого визначення права експерта відмовитися проводити експертне дослідження у випадку, якщо йому чи експертній установі не будуть сплачені грошові кошти, потрібні для

покриття витрат на проведення необхідних досліджень [5, с. 105-106].

Розмір таких витрат встановлений відомчими нормативно-правовими актами. Зокрема, Постановою від 01.07.1996 р. № 710 Кабінет Міністрів України затвердив Інструкцію про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплат винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів. Крім того, витрати, пов'язані з залученням експерта, відшкодовуються в розмірах, передбачених Постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 р. № 98 «Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів».

Водночас, встановлення розміру винагород та компенсації витрат, пов'язаних з переїздом та наймом житла, допустиме лише відносно державних експертних установ та експертів, які виконують свої функції в порядку службового доручення, тобто є працівниками експертних установ. Що ж стосується виплат атестованим судовим експертам, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, то відповідно до п. 2.1. Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 12.12.2011 р. № 3505/5, експерт має право проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом [6]. Як слушно зауважує С. Бичкова, з метою запобігання зловживанням при визначенні розміру винагороди експертам (експертним установам) необхідно розділити поняття винагороди та витрат, пов'язаних з проведенням експертизи, і законодавчо обмежити максимальний розмір винагороди,

яка може виплачуватися експерту (експертній установі) [5, с. 109]. При цьому, як видається, розмір такої винагороди повинен визначатися судом за узгодженням зі сторонами та відповідним експертом.

Відповідно до п. 7 ч. 3 ст. 69 КПК України, експерт має право заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом. Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» експерт, а також члени його сім'ї та близькі родичі належать до кола осіб, які мають право на забезпечення безпеки, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на експерта у зв'язку з залученням його до участі у кримінальному провадженні [7].

Відповідно до п. 8 ч. 3 ст. 69 КПК України, експерт користується іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу». До таких прав, зокрема, належить право експерта подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта. Всі інші права, передбачені Законом України «Про судову експертизу», продубльовані в КПК України.

Аналіз положень Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 дозволяє розширити перелік прав експерта за рахунок включення до нього таких прав: 1) скласти окремий висновок у разі незгоди з іншими членами експертної комісії; 2) викладати письмово відповіді на питання, які ставляться йому під час надання роз'яснень [8].

Слід звернути увагу на те, що зазначена Інструкція, у порівнянні із Законом України «Про судову експертизу» та КПК України, дещо розширює окремі права експерта. Так, закріплене Інструкцією право експерта знайомитися з матеріалами справи, які стосуються експертизи, є ширшим, ніж право знайомитися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи, яке визначене Законом, адже враховуючи факт, що законодавчо не визначено поняття «предмет експертизи» і відсутній єдиний підхід до його визначення в юридичній літературі, безумовно, більш вдалим слід визнати формулювання «що стосуються проведення експертизи». Однак, Інструкція про призначення та

проведення судових експертиз є підзаконним нормативним актом і не може виходити за межі, встановлені законом. Тому слід говорити про право експерта заявляти клопотання, що стосуються предмета експертизи. Але, на нашу думку, законодавчо слід закріпити саме право заявляти клопотання, що стосуються проведення експертизи.

Дещо розширене і уточнене, у порівнянні з чинним КПК України та Законом України «Про судову експертизу», коло прав експерта проектом Закону України «Про судово-експертну діяльність в Україні». Так, відповідно до ч. 1 ст. 19 проекту, експерт, окрім наведених вище, має право на забезпечення безперешкодного доступу до об'єкта дослідження та належних умов праці; знайомитися з протоколом процесуальної дії, у якій він брав участь, та уточнювати положення протоколу щодо повноти й правильності фіксації його дій і показань [9].

Дослідження законодавчого визначення прав експерта у кримінальному провадженні дає підстави стверджувати, що більшість прав, визначених Законом України «Про судову експертизу» від 25.02.94 р. № 4038а-ХІІ та Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз, є правами, які визначають процесуальний статус експерта як учасника кримінального провадження і повинні бути закріплені і визначатися у КПК України. Щодо спеціальних законів і підзаконних нормативних актів, то вони повинні закріплювати лише організаційні відносини, пов'язані з проведенням експертного дослідження.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [За заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила]. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

3. Ревака В.М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні: Дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09 / Віктор Миколайович Ревака. – Х., 2006. – 197 с.

4. Юрчишин В.Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України: Дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09 / Віталій Дмитрович Юрчишин. – Івано-Франківськ, 2007. – 227 с.

5. Бичкова С.С. Експертиза в цивільному процесі: Дис. ... канд. юрид. наук / Світлана Сергіївна Бичкова. – К., 2003. – 177 с.

6. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 12.12.2011 р. № 3505/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11>.

7. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3926-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.

8. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

9. Про судово-експертну діяльність в Україні: проект Закону України, оприлюднений на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.minjust.gov.ua/43603>.

Анотація

Крет Г.Р. Права експерта як учасника кримінального провадження. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню прав експерта як елемента його правового статусу. Визначено зміст прав експерта з урахуванням норм як КПК України, так і підзаконних правових актів.

Ключові слова: експерт, права експерта, правовий статус.

Аннотация

Крет Г.Р. Права эксперта как участника уголовного судопроизводства. – Статья.

Статья посвящена исследованию прав эксперта как элемента его правового статуса. Определено содержание прав эксперта с учетом норм как УПК Украины, так и подзаконных правовых актов.

Ключевые слова: эксперт, права эксперта, правовой статус.

Summary

Kret G.R. The rights of an expert as a participant of criminal proceeding. – Article.

The article is devoted to research the rights of an expert as an element part of its legal status. The contents of the rights of an expert according to the norms of the CPC of Ukraine and subordinate legal regulations is defined.

Keywords: expert, rights of an expert, legal status.

